

ENTRE LA BÍBLIA I LA RONDALLA

Josep A. Grimalt

L'estudi de les afinitats entre els relats de la Bíblia i la rondalla no se pot considerar res de nou en els nostres temps. De l'any 1901 és l'estudi de Hermann Gunkel sobre el Gènesi, i del 1918 l'obra de Sir James G. Frazer *Folk-lore in the Old Testament* (3 vols. Macmillan, London),⁸⁰ per esmentar només dos títols reconeguts.

Els estudiosos de la rondalla anomenen «tipus» a un conte tradicional que té existència independent i no necessita formar part d'un relat més extens per a integrar-se dins la tradició: la Ventafocs, Na Magraneta, Aladdín, en tant que s'actualitzen en rondalles, són tipus. Anomenen «motiu» un element que, formant part d'un o més tipus, té unes característiques que permeten identificar-lo i li donen fisonomia pròpia. Un tipus és format d'una seqüència de motius, i un mateix motiu sol formar part de tipus diferents. Un motiu molt estès és el de l'infant col·locat dins una caixeta, cistella o un receptacle semblant i abandonat a la seva sort dins un riu; recollit per un qui el salva i el cria, l'infant se convertirà en l'heroi de la rondalla. Amb variants de detall, el trobam en narracions tan distants com la història bíblica de Moisès, la de l'estela de Sargon d'Akkad, el conte de Farizada i la llegenda de Gregori. Pertanyents a la tradició oral, els dos darrers tipus han rebut tractament literari a *Les mil i una nits* i a la novel·la de Thomas Mann *L'Elegit*, respectivament.⁸¹

⁸⁰ Una continuació de l'obra de Frazer és la de Theodor H. GASTER *Myth, Legend and Custom in the Old Testament* (Harper & Row Publishers, New York, 1969).

⁸¹ Per a una exposició més rigorosa dels conceptes de tipus i motiu, vg. l'obra, fonamental, de Stith THOMPSON, *The Folktale* (Holt, Rinehart and Winston, New York, 1946). Se'n pot trobar una síntesi en els manuals d'introducció a la rondallística i en el meu article «La catalogació de les rondalles de mossèn Alcover com a introducció a llur estudi» (*Randa* 7, Barcelona, 1978, pàg. 5-30).

Les coincidències entre Bíblia i rondalla, i Folklore en general, s'observen sobretot en els motius, però també n'hi ha en tipus sencers: un tipus pot prendre forma de relat bíblic i de rondalla, amb variants, això sí, que poden impedir que un lector ordinari en capti la identitat com la captarà l'estudiós d'aquestes matèries, familiaritzat amb els relats tradicionals. A un mateix tipus pertanyen la història de Tobit o de Tobies i la rondalla «En Joanet i ses tres peres», i crec que la història de Josep i els seus germans contada en el llibre del Gènesi se pot considerar adscrita al mateix tipus que la rondalla recollida a l'*Aplec* d'Alcover amb el títol de «Sa rondaia de So'n Roig».⁸²

En aquest article, intentaré mostrar com un mateix motiu se fa present a una rondalla recollida a l'*Aplec* d'Alcover i a un dels llibres de la Bíblia. La rondalla se titula «Es fii d'es pescador», que s'inicia amb l'episodi següent:

Un pescador de canya intenta debades agafar qualche mica de peix. Havent tirat un cop més l'ham, la canya li boteix de les mans i li compareix un peixot monstruós al qual l'ham s'havia enganxat. El peix se disposa a menjar-se el pescador, però aquest aconsegueix que el deixi lliure a canvi de la promesa de dur-li, al cap d'un any, «lo primer» que li sortirà a camí quan arribarà a ca seva de tornada. Si no complia la promesa vençut el termini, en tres dies seria mort. El pescador accepta el pacte confiant que, com sempre succeïa, li sortiria a camí una cusseta magra. Però aquell dia justament li sortí a camí un fillet seu, l'únic que tenia.

Arribat el dia, quan el pare confessa a la família que havia fet aquella promesa, el fill, per evitar-li la mort, de bon grat se'n va a la pesquera a trobar-se amb el peix. Aquest no el se menja ni li fa mal, sinó que li diu que se posi a damunt ell i el se'n du a un lloc misteriós. (No és el cas de contar tota la rondalla, que podeu trobar a les edicions indicades. Qualsevol lector familiaritzat amb les rondalles endevinarà que el fill del pescador, l'heroi de la rondalla, no sols no mor, sinó que acaba casant-se amb una princesa.)⁸³

⁸² «En Joanet i ses tres peres» i «Sa rondaia de So'n Roig» vénen incloses, respectivament, en els toms XIII i XII de l'edició popular en 24 toms de l'*Aplec* d'Antoni M. Alcover publicada per l'Editorial Moll, amb gran quantitat de reimpressions, i totes dues en el tom VI de l'edició preparada per l'autor d'aquest article amb la col·laboració de Jaume Guiscafrè, publicada per la mateixa editorial. Per als interessats en els estudis rondallístics, assenyalaré que els corresponen els tipus 506* i 725 de l'índex d'Arne-Thompson, actualitzat per H.-J. UTHER, *The Types of the Folktale* (Helsinki, 2004. FFC 284). Per la relació entre «Sa Rondaia de So'n Roig» i la història bíblica de Josep, *vid.* Josep A. GRIMALT, «Relato bíblico y cuento popular (un ejemplo de Antoni M. Alcover)», a Vicente BALAGUER & Vicente COLLADO (ed.), *V Simposio Bíblico Español: La Biblia en el arte y en la literatura. I. Literatura*, Fundación Bíblica Española, València, 1999, pàg. 353-361.

⁸³ Inclosa dins el tom II de l'edició popular en vint-i-quatre volums i en el tom I de la nostra edició esmentada. Respon al tipus 302.

Per part seva, el llibre dels Jutges ens conta que Jeftè, defensor d'Israel contra els ammonites, fa a Déu aquesta prometença: «Si em dones la victòria contra els ammonites, el primer de casa meva que surti a rebre'm, quan jo torni victoriós de la guerra contra ells, serà per a tu, Senyor, i l'oferiré en holocaust.» Quan Jeftè, victoriós, torna a ca seva, és la seva pròpia filla la qui surt a rebre'l. Desesperat, se lamenta, però la filla mateixa l'anima a complir la promesa (11:29 i ss.).⁸⁴

Veurem que, entre un relat i l'altre, hi ha diferències que, essent així mateix importants, no afecten el bessó, consistent en l'engany que sofreix l'oferent, que no preveu fins a on se compromet amb el vot o promesa, i el cop aborronador que se'n du davant el resultat d'una imprevisió. A part d'altres que hi poguem observar, jo assenyalaria les variants següents:

- Jeftè fa la promesa d'una manera espontània i és ell mateix qui tria en què consistirà. El pescador la fa per escapar d'una amenaça immediata de mort i és el peixot el qui en determina, indirectament, l'objecte. A la redacció d'Alcover, llegim literalment: «No res, diu es peixot, a la fi: no te menjaré si em promets dur-me aquí mateix, d'aquí a un any i un dia, *lo primer* que et sortirà a camí quant arribes a ca-teua».⁸⁵
- Jeftè és un jutge, està al front d'un poble; el personatge de la rondalla és un pescador socialment insignificant. Els escenaris són molt diferents.
- Encara que Jeftè no preveu que la víctima del sacrifici serà justament la seva filla, per a la nostra sensibilitat el seu procedir és repulsiu: sap que haurà d'oferir un sacrifici humà. Qualque traducció permet entendre que la promesa és genèrica i que la víctima podria ésser un semovent qualsevol, però en general deixen clar que en tot cas se tractarà d'un ésser humà, si bé no identificat. El pescador, en canvi, confia que li sortirà a camí la cusseta; no s'exposa, doncs, a haver de sacrificar cap criatura humana.
- Jeftè fa la promesa a Déu; el pescador la fa a un monstre que l'amenaça. Notem així mateix que el peixot té cosa de sobrenatural: a part uns trets humans (fa ús de la paraula), té poder a distància sobre la vida del pescador: si no compleix la promesa, morirà.

⁸⁴ És notable que, quan un personatge ha estat objecte d'una promesa que se sent com una amenaça, no se'n lamenta, sinó que se presta de bon grat al compliment.

⁸⁵ Per a la redacció de la rondalla, Alcover se valgué de materials procedents de cinc narradors diferents, que no coincideixen. Entre les corresponents anotacions manuscrites d'ell, n'hi ha una en què el peixot precisa: «me dus es teu fill», indicació que en modifica tota la trama. Encertadament, Alcover en prescindeix i s'ajusta a les altres versions recollides. L'anotació no descriu quina és la reacció del pescador davant aquella exigència; les anotacions de les llibretes són esquemàtiques i no solen entrar en detalls.

Des del punt de vista de l'efecte dramàtic, aquestes diferències se poden considerar laterals. Com he dit, el bessó de l'episodi consisteix en la imprevisió dels efectes de la promesa, que van molt més enllà de l'expectativa del prometent i el cop que ell se'n du davant el resultat, per a ell una tragèdia. A diferència de la rondalla, el text bíblic no deixa entreveure si Jeftè preveia gens qui hauria d'oferir en holocaust. En principi, podria ésser qualsevol que li fos indiferent. El pescador pensa en la cusseta.

La història de Jeftè havia de suscitar moltes interpretacions i comentaris, sobretot en els nostres temps, perquè és difícil fer-la avenir amb la concepció moderna de Déu. Alguns s'orienten en el sentit que la seva promesa no és de sacrificar la vida de la filla, sinó de consagrar-la al Senyor, i si ella plora la seva virginitat és perquè no podrà ésser mare. Els sacrificis humans eren freqüents a l'època, però se poden al·legar textos que fan pensar que eren prohibits als israelites (Dt 12,31; Lv 18,21; Lv 20,2 i altres); ara, no n'hi ha cap que condemni expressament el procedir de Jeftè.⁸⁶

El propòsit d'aquest article no és de fer cap aportació a la interpretació del passatge bíblic, sinó, com s'ha dit des del principi, de mostrar una coincidència entre una història de la Bíblia i un motiu rondallístic. Per a tal objectiu, és indiferent quina sia la interpretació del passatge considerat. N'hi ha prou entenent-lo tal l'entendem en una primera lectura. L'element essencial que acosta els dos relats és que el compliment literal de la promesa obliga molt més que no havia previst el qui l'havia feta. La idea de fons comuna és l'engany de què és objecte el prometent.

⁸⁶ Els interessats per aquesta qüestió poden veure el text de Wayne Partain «Jefté no mató a su hija», que trobaran a internet: <http://www.waynepartain.com/Sermones/s4992.html>. Algunes versions del sacrifici d'Ifigènia, promès pel seu pare, contenen que la deessa Àrtemis la substituï per una cèrvola. És inevitable recordar que Isaac, escapat del sacrifici, fou substituït per un pobre moltó que va tenir la mala sort de quedar enganxat per les banyes a uns matolls (Gènesi 22:13). Ja és trist que, en tots dos casos, qualcú hagués de pagar la festa.

Els articles d'aquest número 3 de la revista *Veus baixes*,
publicats al març de 2015,
amb ISSN 2254-5336,
es publiquen amb llicència Creative Commons:
se n'autoritza la reproducció sempre que se'n citi l'autor,
que sigui sense propòsits comercials
i que no se'n facin elaboracions derivades

